

Katowice 17.01.2023

Dr hab. Ewa Bielska, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**Recenzja osiągnięć naukowych w postępowaniu habilitacyjnym
Pani dr Bożeny Tołwińskiej**

Na prośbę Rady Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu w Białymstoku zapoznałam się z dorobkiem naukowym Pani dr Bożeny Tołwińskiej wraz ze wskazaną, jako główne osiągnięcie naukowe rozprawą habilitacyjną pt. „*Kierowanie szkołą jako organizacją uczącą się. Studium przypadków*” Białystok 2021, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, ss. 545, ISBN 978-83-7431-703-0.

Poniżej przedstawiam recenzję zawierającą opinię dotyczącą spełniania przez rozprawę habilitacyjną wymagań stawianych przez *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 20 lipca 2018 r. oraz opinię dotyczącą zasadności nadania Pani dr Bożenie Tołwińskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

*

Pani doktor Bożena Tołwińska jest adiunktem w Katedrze Pedagogiki Porównawczej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku (do 2019 roku Wydział nosił nazwę Pedagogiki i Psychologii). Na Wydziale tym jest zatrudniona od 1999 roku. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki uzyskała w 2008 roku, został on nadany uchwałą Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Na podstawie przedstawionych dokumentów wnioskuję, że Habilitantka nie ubiegała się uprzednio wobec niniejszego postępowania o nadania stopnia doktora habilitowanego.

Pracą będącą głównym, wskazanym przez Habilitantkę osiągnięciem naukowym jest monografia pt. „*Kierowanie szkołą jako organizacją uczącą się. Studium przypadków*” Białystok 2021, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Jest to monografia ułożona w nurcie badań nad organizacjami, socjologicznych studiów nad edukacją a także polityki edukacyjnej. Habilitantka przedstawia w niej eksploracje dotyczące statusu komponentów charakterystycznych dla organizacji uczącej się w szkołach wyróżnionych tytułem „Lider organizacji uczącej się”. Matrycę teoretyczną przedstawionych w monografii wyników badań stanowi teoria Petera M. Senge’a. Autorka wskazuje także na znaczenie dla prowadzonych badań teorii podmiotowości i sprawstwa Margaret Archer (s. 17-18), w całości pracy występuje

jednak niewiele nawiązań do niej (szersze odniesienie do tej teorii zastosowane zostało w Zakończeniu, s. 510-513). Habilitantka słusznie traktuje szkołę jako komponent systemu społecznego, pełniący na jego rzecz określone funkcje oraz jako instytucję ulokowaną w strukturze sieci społecznej. Biorąc pod uwagę zmiany społeczne i będące ich pochodną wymogi związane z uczestnictwem w przestrzeni ekonomicznej, gospodarczej, politycznej, kulturowej oczywiste jest pojawianie się konieczności modernizacji instytucji oświatowych, adaptacji ich do potrzeb wynikających ze specyfiki społeczeństwa postindustrialnego oraz zrównoważonego ulokowania w obrębie dymensji model kapitalistyczny – obywatelski (charakterystyczny dla *civil society*). Status instytucji oświatowych, a w szczególności szkół określany jest powszechnym doświadczeniem zmiany, ryzyka, ulokowaniem jednostki w przestrzeni oddziaływań antagonistycznych dyskursów (wśród nich także tych o charakterze propagandy i tzw. postprawdy). Instytucje oświatowe stanowiąc komponent sieci społecznych konfrontują się także z kwestią deficytu zaufania społecznego, co jest charakterystyczne zwłaszcza dla systemów posttransformacyjnych. Bazując na teorii organizacji uczącej się Habilitantka przyjmuje interpretatywne jej rozumienie. Organizacja w takim ujęciu nie ma charakteru deterministycznego, ale jest kontekstualna, dynamiczna, kluczowe w procesie zmian w niej zachodzących jest nadawanie znaczeń relacjom, rolom, obiektom i zdarzeniom, z kolei będąc komponentem systemu społecznego organizacja jest zdolna do reagowania na zmiany zachodzące w otoczeniu i adaptowanie się do nowych warunków. Jednocześnie jednak, na co Habilitantka zwraca uwagę, w studiach nad organizacjami uczącymi się konieczne jest uwzględnianie czynników utrudniających wdrażanie modyfikacji, co w przypadku szkoły może wynikać z prawnych ram jej funkcjonowania oraz systemowo określonej hierarchii.

W strukturze pracy Autorka wyodrębniła 8 rozdziałów, w ramach każdego z nich znajduje się od 3 do 5 podrozdziałów. Monografia zawiera także Wstęp, Zakończenie, Aneks, obszerną Bibliografię oraz Wykaz tabel i rysunków.

W pierwszym rozdziale (obejmującym 3 podrozdziały) zatytułowanym *Potrzeba nowego modelu szkoły w zmieniającym się otoczeniu* Habilitantka podejmuje kwestię charakterystycznej dla społeczeństwa późnonowoczesnego edukacji ustawicznej (*Lifelong learning*). Wskazuje na systemowe (polityczne, kulturowe, instytucjonalne) konteksty jej realizacji, podkreśla ambiwalencje związane z kulturową preferencją wobec uczenia się przez całe życie oraz wskazuje na potencjał organizacji uczącej się służący rozwijaniu kompetencji samodzielnego uczenia się. Autorka przeciwstawia dominujący w realizowanej polityce społecznej model szkoły podporządkowanej ideom neoliberalnym szkole ukierunkowanej na realizację wartości humanistycznych oraz rozwijającej postawy i kompetencje obywatelskie.

Rozwijaniu tego typu postaw, wiedzy i kompetencji sprzyja zdaniem Autorki szkoła o cechach organizacji uczącej się. Nawiązując do prac z obszaru teorii edukacji oraz studiów nad organizacjami Habilitantka przytacza egzemplifikacje ogólnych matryc/modeli, na których bazuje szkoła traktowana jako organizacja ucząca się, takich jak model metanoi czy też model uczenia się transformatywnego (opracowany przez Jacka Mezirowa) Dokonując prezentacji paradygmatów zmian edukacyjnych Habilitantka przytacza koncepcję Michaela Fullana oraz odwołuje się do modelu OECD.

W drugim rozdziale zatytułowanym *Szkoła jako organizacja i różne sposoby jej ujmowania* Autorka wyodrębnia 4 podrozdziały. Przedmiotem podjętych w tej części monografii analiz są specyficzne i niespecyficzne cechy szkoły rozumianej jako organizacja. Habilitantka dokonuje przeglądu ujęć definicyjnych pojęcia organizacji, przytacza przedstawione przez Garetha Morgana metafory organizacji traktowanej jako maszyna, organizm biologiczny, kultura i kolonizacja, wskazuje na cechy organizacji optymalnej w społeczeństwie obywatelskim, na humanistyczne jej ujęcie oraz koncepcję organizacji rozumianej jako wspólnota. W odrębnym podrozdziale nawiązując do pojęć i teorii charakterystycznych dla socjologii edukacji Habilitantka przedstawia charakterystyczną dla tego ujęcia perspektywę rozumienia szkoły jako organizacji, w takim kontekście eksponuje ujęcie strukturalne, teorię reprodukcji społecznej, podejście interpretatywne oraz model interakcjonizmu symbolicznego. Analizy podjęte w tej części pracy mają charakter dosyć skrótowy, można było je nieco rozbudować, w podrozdziale brakuje odniesienie do teorii oporu, które w socjologii edukacji mają utrwalony status i ułożone są w nich komponenty analizowane przez Habilitantkę w kontekście studiów nad szkołą jako organizacją, takie jak aktywność, podmiotowość i orientacja na zmianę (lub też niechęć wobec niej). Następnie Habilitantka wskazuje na funkcje szkoły. Odwołuje się w tym kontekście do systemowego statusu instytucji edukacyjnych, wskazuje na funkcje wymienione w zapisach prawnych (*Prawo oświatowe*), a następnie przytacza ujęcia pedagogiczne (Mieczysława Łobockiego i Barbary Smolińskiej-Theiss), zasadne byłoby dokładniejsze przedstawienie funkcji instytucji edukacyjnych wymienianych w literaturze socjologicznej. W kolejnym podrozdziale Habilitantka bazując na teorii Petera M. Senge'a podejmuje problematykę kierowania szkołą jako instytucją uczącą się. Przedstawia w nim egzemplifikacje ujęć definicyjnych pojęcia organizacji oraz dokładnie charakteryzuje pięć cech charakterystycznych (filarów) uczenia się w rozumieniu teorii stanowiącej podstawę realizowanych badań (wymienia wśród nich myślenie systemowe, mistrzostwo osobiste, modele myślowe, budowę wspólnej wizji oraz zespołowe uczenie się). Następnie Autorka podejmuje problematykę kultury systemu oraz

zarządzania w organizacji uczącej się, ze szczególnym uwzględnieniem systemu szkoły. Jako istotne komponenty warunkujące charakter zarządzania wymienia postawy kadr kierowniczych, status dialogu i dyskusji, ulokowanie decyzyjności, status konfliktu.

W trzecim rozdziale, w którym wyodrębnione zostały 4 podrozdziały, Habilitantka przedstawia koncepcję metodologiczną badań własnych. Wskazuje, że badania mają charakter jakościowy (uzupełniony elementami danych ilościowych pochodzących z zastosowania skali) i zostały podporządkowane paradygmatowi konstruktywistycznemu. Podstawę teoretyczną realizowanych badań stanowi model organizacji uczącej się Petera M. Senge'a. Przedmiot badań został określony jako „realizacja założeń organizacji uczącej się w praktyce szkół, w odniesieniu do funkcji dydaktycznej i opiekuńczo-wychowawczej oraz stylu kierowania stosowanym przez dyrektorów szkół, z tytułem >>Lider organizacji uczącej się<<” (s. 122). Analogicznie – jako poznanie zjawiska stanowiącego przedmiot badań określony został cel badawczy. Autorka bazując na pięciu filarach uczenia się charakterystycznych dla założeń teorii organizacji uczącej się skonstruowała 5 głównych problemów badawczych, uzupełniając je problemami szczegółowymi. Oprócz problemów badawczych bazujących na filarach uczenia się utworzyła dwa kolejne (oznaczone jako 6. i 7.), dotycząc one stylów kierowania praktykowanych przez dyrektorów szkół i statusu w ich strukturze założeń organizacji uczącej się oraz czynników utrudniających pełnienie dyrektorom kierowniczej roli. Problemy badawcze zostały skonstruowane prawidłowo, mają one charakter diagnostyczny i korespondują z przyjętymi teoretycznymi i paradygmatycznymi podstawami badań własnych. W badaniach została wykorzystana metoda studium przypadku o charakterze wielokrotnym i zanurzeniowym, jednostkę analizy stanowiła szkoła. Habilitantka stosując wskazaną metodę bazuje głównie na zaleceniach Roberta K. Yin'a. W ramach zastosowanej metody Autorka posłużyła się zestawem czterech technik, takich jak wywiad (o charakterze indywidualnym, bezpośrednim, pogłębionym, częściowo ustrukturyzowanym, a także wywiad pisemny z nauczycielami), obserwacja, techniki projekcyjne (test zdań niedokończonych dla uczniów oraz matryca „W mojej szkole” dla uczniów i nauczycieli), analiza dokumentów. Zastosowane narzędzia badawcze to arkusz obserwacji placówki, dyspozycje do wywiadu z dyrektorem, dyspozycje do wywiadu z nauczycielem, kwestionariusz analizy treści dokumentu, test zdań niedokończonych, matryca „W mojej szkole”, skala dla nauczycieli (służąca uzyskaniu danych ilościowych). W tym kontekście zauważalna jest niespójność między przedstawionym na str. 123 opisem „Przystępując do badań miałam przygotowaną siatkę pojęć, które określały przedmiot badań, natomiast lista problemów nie była zbyt szczegółowa, aby prowadzenie wywiadów wyzwalало swobodne narracje, a nie było pozyskiwaniem odpowiedzi na

drobiazgowo sformułowane dyspozycje do wywiadu” (s. 122) a zastosowaniem wywiadu częściowo ustrukturyzowanego, który bazuje na licznych dyspozycjach (44 dyspozycje do wywiadu z dyrektorem szkoły, 34 do wywiadu z nauczycielami). Ponadto pisemna forma wywiadu nie jest optymalna wtedy, gdy badacz chce uzyskać dane będące pochodną swobodnej i spontanicznej narracji informatora, Habilitantka uzasadnia jednak preferencję zastosowania takiej formy wywiadu uwarunkowaniami pragmatycznymi (ograniczenia czasowe reprezentantów próby badawczej).

W skierowanej do nauczycieli skali brakuje pozycji „nie wiem”, mogło zdarzyć się, że respondent nie dysponował wiedzą na temat jakiegoś badanego komponentu a w obecnej konstrukcji narzędzia mogło to skutkować wyborem pozycji przypadkowej. Ponadto moim zdaniem potencjał narzędzia nie został w analizie wyników wystarczająco wykorzystany. Autorka zaznacza, że skala miała służyć uzyskaniu danych ilościowych, analiza materiału badawczego uzyskanego za jej pomocą została jednak przeprowadzona w sposób powierzchowny (poprzez przedstawienie liczb bezwzględnych w dodatku reprezentujących mało liczne próby), moim zdaniem większą wartość informacyjną o badanym zjawisku byłoby wspólne przedstawienie tej części materiału uzyskanego podczas badań we wszystkich szkołach.

W strukturze zastosowanych narzędzi badawczych uwagę zwraca matryca „W mojej szkole”. Narzędzie zostało wykorzystane w badaniach próby uczniów i nauczycieli, ma charakter otwarty i służy diagnozie preferencji oraz aspiracji badanych dotyczących atrybutów instytucji. Jest to narzędzie nowatorskie i oryginalne, świadczące o kreatywności metodologicznej Habilitantki.

Analizowane przypadki stanowiło 5 szkół (podstawowa, liceum, trzy zespoły szkół: szkoła zawodowa i technikum), ich dobór był celowy (posiadanie certyfikatu *Lidera organizacji uczącej się* oraz zgodność realizowanej strategii z założeniami teoretycznymi przyjętymi w badaniach). Podstawę metodologiczną opracowania danych stanowią modele Roberta K. Yin’a oraz Matthew B. Milesa i A. Michaela Hubermana.

Rozdziały 5-9 zawierają analizę oraz interpretację uzyskanego materiału badawczego, korespondują one z poszczególnymi problemami badawczymi. Rozdział 4 zatytułowany został „*Warunki sprzyjające dążeniu kadry do mistrzostwa w szkołach uczestniczących w badaniach*”. Jako wprowadzenie do podjętej analizy Habilitantka przedstawia teoretyczną podstawę mistrzostwa w rozumieniu teorii organizacji uczącej się, a następnie w poszczególnych podrozdziałach prezentuje materiał badawczy stanowiący opis tego komponentu w kontekście 5 szkół stanowiących badane przypadki. Analizowaną problematykę przedstawia ogniskując

uwagę na postrzeganiu zjawiska przez dyrektorów szkół oraz nauczycieli. Prezentowane analizy mają charakter poprawny, typowy dla sposobu przedstawiania danych jakościowych. Oznaczając liczebność próby badawczej Autorka posługuje się symbolem L (s. 158), w statystyce typowo stosuje się oznaczenie N, fragmenty, w których przedstawiane są dane ilościowe byłyby bardziej czytelne, gdyby Habilitantka posługiwała się oznaczeniami standardowo przyjętymi. Rozdział kończy Podsumowanie, w którym będące przedmiotem analizy dane zostały przedstawione w formie tabeli, bazując na komponentach takich jak: Cechy klimatu społecznego, Zainteresowanie rozwojem nauczycieli Sposób podejmowania decyzji o udziale nauczycieli w różnych formach doskonalenia, Korzyści dla szkoły, Przykład dyrektora jako uczącego się; otwarte ujawnianie sytuacji własnego uczenia się, Habilitantka przedstawiła występujące w materiale badawczym wskaźniki, umożliwiające wnioskowanie o stanie poszczególnych elementów w badanych strukturach. W dalszej części Podsumowania Autorka zestawia uzyskany materiał badawczy z odpowiednimi komponentami teorii organizacji uczącej się Petera M. Senge'a. Analogicznie przedstawiany jest materiał badawczy odnoszący się do kolejnych problemów badawczych i ułożonych w poszczególnych rozdziałach.

Rozdział 5 został zatytułowany *Modele myślowe ucznia, nauczyciela, rodzica w szkołach objętych badaniami*. Analogicznie, jak w rozdziale 4 prezentację materiału badawczego poprzedza teoretyczne wprowadzenie, w którym Autorka wyjaśnia znaczenie pojęcia modelu myślowego oraz wskazuje na ułożenie tego komponentu w organizacji uczącej się. W kolejnych podrozdziałach przedstawia modele myślowe dyrektorów dotyczące uczniów, nauczycieli i rodziców, modele myślowe uczniów dotyczące szkoły i nauczycieli oraz modele myślowe nauczycieli dotyczące innych nauczycieli, uczniów i rodziców. Przedstawiona forma prezentacji materiału badawczego jest jasna, czytelna, wskazuje na wysokie kompetencje Habilitantki dotyczące opracowywania danych naukowych.

W 6 rozdziale zatytułowanym *Budowanie wizji szkoły* przedstawiony został materiał empiryczny dotyczący idei przewodnich, zasad, reguł określających funkcjonowanie szkół, ich znaczenia dla pracy szkoły oraz strategii opracowywania preferowanego modelu szkoły. Sposób prezentacji danych jest analogiczny, jak w poprzednich dwóch rozdziałach.

7 rozdział zatytułowany został *Zespołowe uczenie się w szkołach biorących udział w badaniach*. Analizie poddano w nim część materiału badawczego dotyczącą strategii inicjowania procesu zespołowego uczenia się w systemie szkoły, wskazano na status i znaczenie stosunków społecznych bazujących na współpracy oraz rywalizacji, podkreślono znaczenie klimatu emocjonalnego szkoły dla osiągnięcia celów związanych z zespołowym

uczeniem się. Autorka wyodrębnia także czynniki sprzyjające i blokujące efektywność tego procesu.

W 8 rozdziale zatytułowanym *Przejawy myślenia systemowego w szkołach* przedstawiono strategię długofalowego planowania efektów związanych z odnoszeniem sukcesów edukacyjnych przez uczniów, wdrażania innowacyjnych metod pracy, poprawy stanu wyposażenia szkół, rozwoju tzw. miękkich kompetencji interpersonalnych i intrapersonalnych, planowanie strategii radzenia z czynnikami ryzyka.

Ostatni 9 rozdział recenzowanej monografii poświęcony został problematyce stylu zarządzania organizację uczącą się (tytuł rozdziału brzmi: *Styl kierowania w szkołach biorących udział w badaniach*). Struktura rozdziału różni się od rozdziałów poprzednich. Problem został przeanalizowany w sposób syntetyczny, Autorka zrezygnowała z wyodrębniania podrozdziałów, w których refleksja zogniskowana jest na kontekście poszczególnych (traktowanych jako przypadki) szkół (taki sposób prezentacji występuje w rozdziałach 5-8). Analizie poddała kwestie wspierania kadry nauczycielskiej przez dyrektorów w osiąganiu celów organizacji uczącej się, rozwijanie świadomości wspólnych celów oraz kompetencji systemowego postrzegania organizacji, przedstawiła także czynniki ograniczające zdaniem dyrektorów szkół możliwości efektywnego zarządzania organizacją. Styl kierowania został przedstawiony poprzez nawiązanie do pięciu filarów organizacji uczącej się, co Habilitantka przedstawia w postaci rysunków oraz tabel.

Monografię zamyka obszernie Zakończenie, w którym Autorka podsumowuje przedstawione analizy oraz nawiązując do matrycy teoretycznej badań własnych i uzyskanego materiału badawczego udziela obszernych odpowiedzi na problemy badawcze.

W pracy umieszczono Aneks, w którym zawarto dwa załączniki, którymi są narzędzia badawcze: Dyspozycje do wywiadu z dyrektorem szkoły i Dyspozycje do wywiadu z nauczycielami (budowa pozostałych narzędzi została przedstawiona w rozdziale metodologicznym podr. 3.2, s. 132-134). Struktura pracy obejmuje obszerną, liczącą ponad 300 pozycji Bibliografię.

Analizy przedstawione we wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe monografii oceniam jako charakteryzujące się oryginalnością, wartościowe z naukowego punktu widzenia, świadczące o wysokich kompetencjach badawczych oraz dojrzałości naukowej Habilitantki. Praca wpisuje się w obszar badań, których przedmiotem są innowacje edukacyjne, adaptacja instytucji oświatowych do wymogów cywilizacyjnych społeczeństwa późnonowoczesnego, ryzyka, płynności i permanentnej zmiany. Habilitantka bazując na przyjętych założeniach teoretycznych oraz uzyskanym w toku badań własnych materiale empirycznym uzasadnia, że

nadanie szkole charakteru organizacji uczącej się sprzyja usprawnieniu adaptacji jej systemu do wymogów społecznych, kulturowych oraz takiemu zarządzaniu procesem kształcenia, który ułatwia reagowanie w holistycznie rozumianej aktywności edukacyjnej na specyficzne potrzeby uczniów, tym samym praca wpisuje się także w strukturę refleksji nad wyrównywaniem szans odniesienia sukcesu edukacyjnego uczniów poprzez zarządzanie komponentem systemowym.

Wyrażam opinię, że monografia wskazana jako główne osiągnięcie naukowe Habilitantki jest oryginalna, podjęta problematyka charakteryzuje się aktualnością i naukową istotnością, jest to praca stanowiąca w mojej opinii znaczący wkład w rozwój dyscypliny a tym samym spełnia wymogi ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* i może stanowić podstawę nadania Pani dr Bożenie Tołwińskiej stopnia naukowego doktora habilitowanego.

**

Przedmiotem kolejnej części recenzji jest pozostały (poza wskazanym głównym osiągnięciem) dorobek naukowy Habilitantki.

Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka opublikowała¹:

- 2 monografie naukowe: Kompetencje społeczne dyrektorów szkół. Kraków 2011, Oficyna Wydawnicza Impuls, ISBN 978-83-7587-487-7 oraz wskazaną jako główne osiągnięcie naukowe monografię: *Kierowanie szkołą jako organizacją uczącą się. Studium przypadków*” Białystok 2021, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, ss. 545, ISBN 978-83-7431-703-0.
- jest współredaktorką pracy zbiorowej: Światy życia codziennego uczestników interakcji wychowawczych. Eksploracje-analizy-interpretacje. XVII Zeszyt Naukowy Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN, Białystok 2012, Wyd. Trans Humana.
- 4 artykuły naukowe (rozdziały) w języku angielskim w pracach zbiorowych, oraz jest współautorką 3 (udział Habilitantki wynosi w jednym 50%; w dwóch 33%).
- 20 artykułów (rozdziałów) polskojęzycznych opublikowanych w pracach zbiorowych, oraz jest współautorką 1 (udział Habilitantki wynosi 33%);
- 1 artykuł naukowy w czasopiśmie zagranicznym „Technology, Knowledge, and Learning” (czasopismo znajdujące się w bazach Scopus i Web of Science);

¹ Dorobek naukowy z czasu poprzedzającego uzyskanie stopnia doktora obejmuje: 12 rozdziałów w pracach zbiorowych oraz 3 recenzje monografii opublikowane w czasopiśmie naukowych. Widoczna jest zatem znaczna intensyfikacja aktywności naukowej Habilitantki od czasu, gdy uzyskała Ona stopień naukowy doktora.

- 2 artykuły anglojęzyczne (w tym jeden autorski i jeden współautorski – udział Habilitantki wynosi 33%) w czasopismach krajowych, punktowanych zgodnie z listą ministerialną, takich jak: „Rocznik Teologii Katolickiej”, „Kultura i Edukacja”;
- 5 artykułów (w tym 3 autorskie i 2 współautorskie – udział Habilitantki wynosi w obydwu 33%) polskojęzycznych w czasopismach krajowych, punktowanych zgodnie z listą ministerialną, takich jak „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, „Studia Edukacyjne”, „Studia Pedagogiczne”. Przytoczony w autoreferacie w sekcji Artykuły w czasopismach krajowych (s. 123) tekst: XX-lecie Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk. „Parezja. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN” 2/1014 zawiera sprawozdanie i powinien być, moim zdaniem, zapisany w sekcji wcześniejszej Recenzje i sprawozdania (s. 123).
- 2 recenzje prac naukowych (w tym 1 recenzja autorska i 1 współautorska – udział Habilitantki 50%) w krajowych czasopismach naukowych: „Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja” i „Studia Edukacyjne”;
- Oraz 5 sprawozdań (w tym 2 autorskie, 3 współautorskie) z wydarzeń o charakterze naukowym (konferencji – udział Habilitantki wynosi 50% w każdym z dwóch sprawozdań, XX-lecia Forum Młodych Pedagogów i spotkania tutorskiego).

Reasumując, po uzyskaniu stopnia naukowego doktora Habilitantka opublikowała 41 prac naukowych (a oprócz nich 5 sprawozdań z wydarzeń naukowych – razem jest to 46 publikacji), w tym: 2 monografie naukowe, współredagowała 1 pracę zbiorową, opublikowała 28 rozdziałów w pracach zbiorowych (w tym 4 współautorskie), 8 artykułów w punktowanych zgodnie z wykazem na liście ministerialnej czasopismach (w tym 1 opublikowany w czasopiśmie zagranicznym), jest autorką 2 (1 autorskie, 1 współautorskiej) recenzji monografii naukowych oraz autorką (2) i współautorką (3) sprawozdań.

Poszczególne artykuły były publikowane w prestiżowych i reprezentatywnych dla dyscypliny czasopismach, takich jak określone „Technology, Knowledge and Learning” (czasopismo obecnie ma obecnie przyznane 100 punktów MNiSW), „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” (40 punktów MNiSW), „Kultura i Edukacja” (40 punktów MNiSW), „Studia Edukacyjne” (40 punktów MNiSW), „Teraźniejszość – Człowiek - Edukacja” (40 punktów MNiSW), „Rocznik Teologii Katolickiej” (40 punktów MNiSW).

Liczba cytowań publikacji Habilitantki według bazy Google Scholar (dane z dnia 8.05.2022) wynosi 46, h-index 4, według bazy Web of Science Habilitantka posiadała 10

cytowań, h-index: 2, zaś według bazy Scopus 7 cytowań i h-index: 1. Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka otrzymała 562 punkty MEiN.

Wykazany w Autoreferacie dorobek naukowy reprezentujący aktywność badawczą Pani Doktor Bożeny Tołwińskiej w okresie po uzyskaniu przez Nią stopnia doktora uważam za obszerny i świadczący o znacznym zaangażowaniu Habilitantki w aktywność naukową.

Oprócz monografii stanowiącej główne osiągnięcie naukowe do recenzji przedstawiono wybrane egzemplifikacje publikacji składających się na dorobek naukowy Habilitantki. Jest to 14 artykułów (w tym 12 autorskich i 2 współautorskie).

W dorobku naukowym Pani dr Bożeny Tołwińskiej można wyodrębnić 3 główne kierunki zainteresowań badawczych. Przedmiotem pierwszego z nich jest „problematyka kierowania szkołą, kompetencji dyrektora szkoły oraz tworzenia kultury szkoły jako uczącej się organizacji” (Autoreferat, s. 10), drugi kierunek zogniskowany został na problematyce „relacji międzyludzkich, jako elementu szkolnej kultury” (Autoreferat, s. 18), z kolei problematyka trzeciego obszaru zainteresowań badawczych Pani Doktor Bożeny Tołwińskiej zogniskowana jest na problematyce przygotowania w procesie kształcenia przyszłych nauczycieli/pedagogów „do współtworzenia kultury szkoły uczącej się” (Autoreferat, s. 20).

Egzemplifikację przedstawionych do recenzji artykułów ulokowanych przedmiotowo w pierwszym obszarze stanowi 7 tekstów (*Proaktywność i synergia w kulturze szkoły*, „*Studia Pedagogiczne*” LXIV; „*Mosty zamiast murów*” – droga ku przywództwu, w: *Przywództwo edukacyjne – współczesne wyzwania*, red. S. Kwiatkowski, J. Madalińska-Michalak, Warszawa 2014; *Największą trudnością w mojej pracy jest... - z perspektywy nauczycieli i dyrektorów szkół*, w: *Światy życia codziennego uczestników interakcji wychowawczych. Eksploracje – analizy – interpretacje*, XVII Zeszyt Naukowy Forum Młodych Pedagogów przy KNP PAN, red. A. Korzeniecka-Bondas, B. Tołwińska, U. Wróblewska, Białystok 2012; *Twarz dyrektora szkoły*, w: *Uczłowieczyć komunikację. Nauczyciel wobec ucznia w przestrzeni szkolnej*, red.: H. Kwiatkowska, Kraków 2015; *Overcoming organisational silence: looking for opportunities to change school culture*, w: *Selected Papers of the Association for Teacher Education in Europe*, ed. L. Daniela, L. Rutka, Cambridge 2016; *Teacher Team's Maturity as the Basis for a Learning School*, w: *Teacher Education Policy and Practice. International Perspectives and Inspirations*, red. M. Attard-Tonna, J. Madalińska-Michalak, Warszawa 2018; *The Role of Principals in Learning School to Support Teachers' Use of Digital Technologies*, „*Technology, Knowledge and Learning*” 2021, tom 26, nr 4). Mają one zarówno charakter teoretycznej analizy poszczególnych przedmiotów badań, jak również stanowią sprawozdania

z badań empirycznych prowadzonych przez Habilitantkę. Autorka odnosząc się do modelu szkoły, traktowanej jako organizacja ucząca się dokonuje w nich analizy wybranych komponentów kultury szkolnej, takich jak proaktywność, reaktywność, synergia, styl kierowania, dojrzałość zespołu, wspieranie kompetencji nauczycieli w zakresie stosowania przez nich technologii informacyjnych, ulokowanie szkoły w kontekście zróżnicowanych ideologii ekonomicznych i politycznych, perspektywy adaptacji szkół do późnonowoczesnych warunków neoliberalizmu poprzez działania oddolne, doświadczania przez nauczycieli i dyrektorów szkół ryzyka związanego z działaniem czynników utrudniających osiągnięcie założonych w organizacji celów.

Egzemplifikację dorobku naukowego reprezentującego drugi obszar zainteresowań badawczych Habilitantki stanowią 3 artykuły (*Relacje z nauczycielami w opinii gimnazjalistów ze szkół wiejskich*, w: *Edukacja w perspektywie wyzwań współczesności*, red. A. Harbatski, E. Krysztofik-Gogol, Toruń 2016; *Wartość relacji z nauczycielami w percepcji uczniów*, w: *Życie wartościowe w perspektywie aksjologii pedagogicznej*, red. A. Cudowska, Gdańsk 2018; K. Borawska-Kobalczyk, **B. Tołwińska**, A. Korzeniecka – Bondar, *From Smart Teaching to Smart Learning in the Fast-Changing Digital World*, w: *Didactics of Smart Pedagogy. Smart Pedagogy for Technology Enhanced Learning*, red: L. Daniela, Cham 2019). Stanowią one sprawozdania z badań własnych, przeprowadzonych przez Habilitantkę których przedmiotem są relacje występujące między uczniami i nauczycielami w gimnazjach wiejskich, autonomia uczniów, ich aspiracje emancypacyjne, znaczenie dla uczniów relacji z nauczycielami. Przedstawione zostało także ulokowanie szkoły w kontekście społeczeństwa ponowoczesnego i postindustrialnego, charakteryzującego się dużą dynamiką zmian, powszechnością procesów stanowiących pochodną globalizacji, wirtualizacji i kontyngencji. Podstawę teoretyczną analiz stanowi koncepcja społeczeństwa sieci Manuela Castellsa, płynnej nowoczesności Zygmunta Baumana oraz mobilności Johna Urry'ego, odnosząc się do kulturowej specyfiki ponowoczesności Habilitantka eksponuje walory edukacji wykorzystującej charakterystyczne dla cywilizacji XXI wieku rozwiązania technologiczne, włączającej do szkolnego curriculum kwestie stanowiące powszechne doświadczenia uczniów (związane z ich uczestnictwem w strukturach globalnych i wirtualnych) oraz opartej na koncepcji kształcenia promującej ich podmiotowość i aktywność.

Egzemplifikację trzeciego obszaru zainteresowań naukowych Habilitantki stanowią 4 artykuły (*Planowanie przyszłości w kulturze teraźniejszości jako przejaw twórczej postawy wobec życia*, w: *Twórczość codzienna jako aktywność całożyciowa człowieka*, red: J. Uszyńska-Jarmoc, B. Kunat, Białystok 2015; *Do Pedagogy Students Perceive Collaboration as Valuable?*

„Rocznik Teologii Katolickiej” t. XVI/2/2017; **B. Tołwińska**. K. Borawska-Kalbarczyk, A. Korzeniecka-Bondar, *Wolę chodzić własną drogą <?> - o potencjale do budowania współpracy z perspektywy studentów na pograniczu polsko-białoruskim*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2017, nr 3; *Teachers' Team Learning in the Context of Creating Learning Schools: Implications for Teacher Education, w Rethinking Teacher Education for the 21st Century Trends, Challenges and New Directions*, red. M. Kowalczyk-Wałędzia, A. Korzeniecka-Bondar, W. Danilewicz, G. Lauwers, Berlin, Toronto 2019). Przedstawiona została w nich problematyka znaczenia kompetencji planowania działań w kontekście późnonowoczesnej kultury teraźniejszości, znaczenia refleksyjności i postaw twórczych, znaczenia współpracy w osiąganiu realizacji zadań i osiągania celów w przestrzeni edukacyjnej (w tym przypadku przedstawiono wyniki badań międzynarodowych, gdzie próbę badawczą stanowili studenci polscy oraz białoruscy) oraz problematyka zespołowego uczenia się nauczycieli.

Oprócz aktywności publikacyjnej zaangażowanie naukowe Pani Doktor Bożeny Tołwińskiej wyraża się w realizowaniu staży naukowych, pobytów badawczych oraz czynnym uczestnictwie w konferencjach naukowych. Habilitantka zrealizowała 2 pobyty naukowe w uniwersytetach zagranicznych, takich jak: Wydział Socjalno-Pedagogiczny Brzeskiego Uniwersytetu im. A.S. Puszkina w Brześciu (2014 r.) oraz Uniwersytet w Kordobie (realizowany w 2018 r. w ramach Staff Mobility for Teacher Assignments – Erasmus+). Ponadto Pani dr Bożena Tołwińska brała czynny udział w 29 konferencjach naukowych (w tym w 20 krajowych, 9 międzynarodowych i 4 zagranicznych), dwukrotnie była członkinią komitetów naukowych seminariów organizowanych przez Komisję ds. Rozwoju Młodych Naukowców Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, pełniła funkcję członkini komitetu organizacyjnego Spring Conference for Teacher Education in Europe organizowanej w 2008 roku przez Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, pełniła funkcję recenzentki w czasopiśmie: „Technology, Knowledge and Learning” (czasopismo, któremu na liście MEiN przypisane jest 100 pkt.) oraz „Kultura i Edukacja” (40 pkt.), jest członkinią komitetu naukowego czasopisma „Dirigenti Scuola”, oraz pełni funkcję sekretarza redakcji czasopisma „Parezja. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy KNP PAN”. Z aktywnością naukową Habilitantki związane jest także pełnienie funkcji promotora pomocniczego dwóch doktorantów (od 2018 oraz od 2020 roku).

Podsumowując część recenzji dotyczącej pozostałego (poza wskazanym głównym osiągnięciem) dorobku naukowego Habilitantki, wyrażam opinię, że jest on ilościowo obszerny i jakościowo wartościowy, świadczący o dojrzałości naukowej Habilitantki oraz

Jej wysokich kompetencjach badawczych. Habilitantka konsekwentnie organizuje swoje zaangażowanie badawcze wokół zagadnień ulokowania instytucji oświatowych w kontekście dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej, kulturowej, ekonomicznej i politycznej, eksploruje funkcje szkoły w społeczeństwie postindustrialnym, podejmuje refleksję nad kompetencjami adekwatnymi do wymogów rzeczywistości ponowoczesnej, analizuje kwestie klimatu szkoły traktowanego jako kategoria społeczno-kulturowa, Jej przedmiotem zainteresowań jest szkoła jako organizacja ucząca się. Jest Autorką artykułów opublikowanych w prestiżowych czasopismach krajowych (takich jak: „Studia Edukacyjne”, „Studia Pedagogiczne”, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, „Kultura i Edukacja”, „Teraźniejszość – Człowiek - Edukacja”) oraz w czasopiśmie zagranicznym znajdującym się na platformie Springer („Technology, Knowledge and Learning”). Przedstawiony do recenzji dorobek naukowy oceniam wysoko i wyrażam opinię, że świadczy on o dojrzałości i samodzielności naukowej Habilitantki.

Trzecim komponentem recenzji jest podejmowana przez Habilitantkę aktywność dydaktyczna, organizacyjna oraz popularyzująca naukę.

Będąc zatrudnioną w Katedrze Pedagogiki Porównawczej na Wydziale Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku Pani Doktor Bożena Tołwińska prowadziła zajęcia dydaktyczne na kierunku Pedagogika z następujących przedmiotów: pedagogika porównawcza, polityka i prawo oświatowe, polityka społeczna, szkoła i przedszkole jako organizacja ucząca się, kultura organizacyjna szkoły, metodyka kierowania zespołem oraz seminarium dyplomowe (magisterskie i licencjackie). Jest promotorem 51 prac magisterskich i 36 licencjackich, a także przygotowała 95 recenzji prac magisterskich i licencjackich. Podejmowała działania służące podniesieniu kompetencji dydaktycznych poprzez ukończenie Szkoły Tutorów Akademickich, a jako poświadczenie kompetencji uzyskała certyfikat tutora wydany przez Collegium Vratislaviense. Ponadto Habilitantka podnosiła swoje kompetencje dydaktyczne i badawcze poprzez uczestnictwo w kursach, seminariach, warsztatach szkoleniowych (takich jak: warsztaty metodologii jakościowej realizowane na Wydziale Nauk Społecznych, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w 2018 roku oraz Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku w 2015, seminarium metodologiczne Zespołu Międzynarodowych Badań Porównawczych KNP PAN, udział w wykładach realizowanych w ramach projektu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, szkolenia „Zwiększenie dostępności

uczelnia dla osób z niepełnosprawnościami” oraz „Zwiększenie kompetencji kadry dydaktycznej Uniwersytetu w Białymstoku z zakresu projektowania uniwersalnego”).

Podjęła działania organizacyjne na rzecz Wydziału Pedagogiki i Psychologii (od 2019 roku Wydziału Nauk o Edukacji), poprzez reprezentowanie Zakładu Pedagogiki Porównawczej w Wydziałowej Komisji ds. Promocji (komisja została powołana na lata 2012-2016 przez Radę Wydziału). Uczestniczyła w pracach zespołu powołanego na Wydziale Pedagogiki i Psychologii w celu wdrożenia Krajowych Ram Kwalifikacji, reprezentowała Zakład Pedagogiki Porównawczej w pracach związanych z przygotowaniem Wydziału do akredytacji, była koordynatorem Wydziału Pedagogiki i Psychologii w pracach nad nowelizacją strategii Uniwersytetu w Białymstoku, aktywność Habilitantki dotyczyła zadania określonego jako: *Analiza profili kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych oraz badanie oczekiwań pracodawców w stosunku do absolwentów Uniwersytetu w Białymstoku*. Ponadto Habilitantka była członkinią Rady Programowej powołanej w celu opracowania programu specjalności „Menedżer oświaty”.

Habilitantka angażuje się także w działania realizowane na rzecz środowiska lokalnego, czego wskaźnikiem jest współpraca z Fundacją Edukacji i Twórczości realizowana w ramach projektu „Innowacyjny system wsparcia wychowanków instytucji opieki zastępczej w Białymstoku”. Współrealizowała w jego ramach badania jakościowe, których wyniki zostały przedstawione w formie raportu a także stanowiły podstawę strategii pomocowej skierowanej do młodzieży objętej pieczęcią zastępczą. Pani Doktor Bożena Tołwińska przeprowadziła także warsztaty dla nauczycieli w ramach I Podlaskiego Forum Innowacji Oświatowych w 2014 roku. Współpracuje z Centrum Edukacji i Nauczycieli oraz z Miejskim Ośrodkiem Doradztwa Metodycznego w Białymstoku, gdzie prowadzi zajęcia w ramach kursu kwalifikacyjnego z zakresu zarządzania oświatą.

Działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Pani Doktor Bożeny Tołwińskiej była wielokrotnie nagradzana przez Rektora Uniwersytetu w Białymstoku.

Biorąc pod uwagę istotne zaangażowanie Habilitantki w aktywność dydaktyczną, organizacyjną oraz popularyzującą naukę ten komponent aktywności Pani dr Bożeny Tołwińskiej oceniam pozytywnie.

Na podstawie przedstawionych do recenzji prac naukowych autorstwa Pani Doktor Bożeny Tołwińskiej, oraz załączników do Wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika (które stanowią: Autoreferat, Wykaz osiągnięć naukowych,

oświadczenia współautorów) wyrażam opinię, że dorobek naukowy Habilitantki jest bogaty ilościowo, zaś z punktu widzenia jakościowego jest naukowo znaczący i świadczy o dojrzałości naukowej Habilitantki. Ponadto Pani Doktor Bożena Tołwińska wykazuje się wysokim zaangażowaniem w realizację zadań naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych Wydziału Nauk o Edukacji (wcześniej Wydziału Nauk Społecznych) Uniwersytetu w Białymstoku.

Przedstawione do recenzji główne osiągnięcie naukowe, jakim jest monografia pt. „*Kierowanie szkołą jako organizacją uczącą się. Studium przypadków*” Białystok 2021, oceniam jako świadczące o wysokich kompetencjach badawczych oraz samodzielności naukowej Habilitantki. Jest to praca nowatorska, charakteryzująca się oryginalnością, podejmująca znaczące z punktu widzenia dyscypliny pedagogiki zagadnienie. Paradygmatycznie praca jest ulokowana w strukturze teoretycznej reprezentowanej przez Habilitantkę dyscypliny a przedstawione w niej analizy stanowią w mojej opinii znaczący wkład w rozwój badań nad systemowymi i strukturalnymi kontekstami instytucji oświatowych. Habilitantka jako matrycę teoretyczną przeprowadzonych badań wykorzystała mało popularną w studiach nad edukacją teorię organizacji uczącej się Petera M. Senge’a, przedstawiła obszerny, pogłębiony materiał badawczy, uzyskany poprzez wykorzystanie czterech technik i obszernego zestawu ośmiu narzędzi badawczych. Obszerny zestaw wniosków poszerza dotychczasowy stan wiedzy związanej ze studiami nad szkołą jako organizacją i komponentem systemu społecznego, mają one przy tym zarówno wartość naukowo-poznawczą jak również mogą inspirować do wdrażania modyfikacji w strukturę praktyki oświatowej (obejmującej zarówno kształcenie, jak również zarządzanie placówkami).

Podsumowując wyżej przytoczone komponenty oceny poszczególnych obszarów dorobku i aktywności naukowej Habilitantki przedstawiam recenzję o konkluzji jednoznacznie pozytywnej oraz wyrażam opinię, że wskazana jako główne osiągnięcie naukowe monografia „*Kierowanie szkołą jako organizacją uczącą się. Studium przypadków*” stanowi znaczący wkład w rozwój dyscypliny, a tym samym Habilitantka spełnia kryteria określone przez *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 20 lipca 2018 r. tym samym wyrażam opinię, że dorobek naukowy Pani dr Bożeny Tołwińskiej uzasadnia nadanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Ewa Bielska

